

ВІДГУК

офіційного опонента Музиченко Ганни В'ячеславівни, доктора політичних наук, професора, проректора з наукової роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» на дисертаційну роботу **Хаміда Фуада Халіля** за темою: **«Фактор світових війн у трансформації світ-системи»**, представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія

Актуальність та значимість дослідження. Представлена дисертаційна робота присвячена аналізу впливу світових воєн на трансформацію світ-системи. Це є безумовно актуальним дослідженням, враховуючи дедалі все більш популярну ідею про «досягнення миру через силу». У даному аспекті слід пам'ятати, що світові війни ХХ століття не просто призвели до безпрецедентних руйнувань та людських жертв, а й викликали глибокі системні зсуви усього глобального порядку, трансформували політичні, економічні та соціальні структури. Ці конфлікти обумовили зміну фаз гегемонії провідних держав, зрушили глобальні центри сили, та сприяли переформуванню політичного простору загалом.

У ХХІ столітті, на тлі війн, що продовжуються в таких регіонах, як Україна, Близький Схід, Африка і Південний Кавказ, зона Кашміра, а також в умовах наростаючого глобального протистояння між ключовими геополітичними гравцями, зростає потреба в осмисленні історичного досвіду світових війн як каталізаторів світ-системних змін. Це дає можливість більш автентично зрозуміти природу сучасних військових конфліктів та простежити можливі вектори еволюції світопорядку у середньостроковій та довгостроковій перспективі. Тому обрана тема є науково обґрунтованою та соціально значущою. Цей напрямок відкриває можливості для більш глибокого розуміння закономірностей глобального розвитку та передумов формування нового світового порядку.

Мета, завдання та новизна роботи. Мета роботи, сформульована автором як «розкриття взаємозв'язку між світовими війнами та процесом трансформації світ-системи», є коректною, логічною та обґрунтованою. Вона повністю відповідає як тематиці дослідження, так і обраному теоретико-методологічному підходу (світ-системний аналіз). Таке формулювання дозволяє побудувати послідовну структуру дослідження, яке орієнтовано на системне осмислення історичних процесів в контексті глобальних змін. Завдання дослідження сформульовані послідовно, логічно та відповідають академічним стандартам. Вони охоплюють як фундаментальну теоретичну розробку, і політологічний аналіз із залученням актуального емпіричного

матеріалу. Погоджуємося з автором щодо визначення **предмету** дослідження, а саме — алгоритм впливу світових воєн на процес політичної трансформації світ-системи та зміни світопорядків. Це зроблено в контексті **об'єкту** дослідження, який визначено автором як «процес політичної трансформації світ-системи (XVI-XXI ст.)».

Наукова **новизна** дисертації сформульована системно, обґрунтовано та відповідає базовим науковим вимогам. Особливо цінною є інтерпретація світових воєн як «рубіжних фаз» світ-системної трансформації. Цей підхід виходить за межі традиційного історіографічного чи політичного аналізу, апелюючи до структурно-функціонального методу в рамках загальної світ-системної методології. Такий дослідницький підхід виглядає оригінальним з огляду на дефіцит системних досліджень, що поєднують аналіз світових воєн та довгострокову еволюцію світ-системи у міждисциплінарному вимірі. Також заслуговує на увагу спроба розробки критеріїв виділення саме світових воєн серед інших типів конфліктів, що додає роботі методологічної глибини та свідчить про прагнення автора не лише до опису, а й до створення аналітичного інструментарію, що розширює межі світ-системного підходу. Автор посилається на широкий історичний діапазон дослідження (XVI-XXI ст.), що дозволяє провести порівняльний аналіз світових воєн.

Застосування контент-аналізу матеріалів провідних дослідницьких центрів (зокрема The Institute for Research on World-Systems, Riverside, США), оперування емпіричними даними, зокрема, щодо війни Росії проти України, дозволяє розглядати цю війну як елемент глибокої світ-системної кризи. Увесь контент дослідження дозволяє вважати новизну обґрунтованою, що має доказову базу. У тексті дисертації наведено конкретні аналітичні моделі, які демонструють алгоритм впливу світових воєн; обґрунтовано критерії, за якими розмежовані типи конфліктів; представлено авторське тлумачення ключових понять світ-системного аналізу з посиланням на класиків (І. Валлерстайн, Дж. Аррігі та ін.) та сучасних дослідників.

Практичне значення одержаних результатів. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми кафедри політології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова «Динаміка локальних політичних процесів в умовах глобальної світової системної трансформації» (державна реєстрація № 0123U102703 від 28.05.23). Зазначене застосування результатів дослідження у роботі з органами місцевого самоврядування (мерія Віфлєсма) та в освітньому процесі ОНУ імені І.І. Мечникова є конкретизованим та свідчить про вихід дослідження за межі суто теоретичного дискурсу. Практичне значення результатів має реальний контекст і розширює потенціал впровадження наукових ідей у політичну практику та освітню сферу. Авторський задум запропонувати результати дослідження фахівцям у галузі політології, теорії міжнародних відносин, проблем національної безпеки, а також представникам різних гілок та рівнів влади, дипломатичних інститутів є цілком обґрунтованим.

Оцінюючи **репрезентативність результатів дисертаційного дослідження**, слід зазначити, що їхня апробація відбувалася на належному

академічному рівні. Ідеї, положення та висновки теоретико-методологічної частини дисертації були представлені на низці авторитетних міжнародних та національних наукових заходів, зокрема на Міжнародній науково-практичній конференції «Current Issues of Science, Prospects and Challenges» (European Scientific Platform) цивілізація: традиції та сучасність» (Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, Київ, 2022), а також на форумах та конференціях, що проводилися в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова. На особливу увагу заслуговує апробація результатів дослідження в Палестинському університеті Al Ahliya University (Віфлеєм), де робота була рекомендована для використання в освітньому процесі. Окрім того, положення дисертації активно обговорювалися на методологічних семінарах кафедри політології ОНУ імені І.І. Мечникова у 2021-2024 роках.

Публікаційна активність претендента також відповідає встановленим критеріям наукової репрезентативності. Результати дослідження викладено у 10 публікаціях, із яких 6 – у фахових наукових виданнях групи Б, визнаних Міністерством освіти і науки України, а ще 4 – у матеріалах науково-практичних конференцій. Така публічна презентація результатів свідчить про високий рівень наукової активності автора, його залучення до професійного дискурсу та систематичної апробації положень дисертації у професійному середовищі.

Таким чином, апробація та публікації результатів дисертаційного дослідження є достатніми та відповідають вимогам до наукової кваліфікаційної роботи.

Структура та зміст дисертації. За змістом дисертаційна робота Хаміда Фуада Халіля «Фактор світових воєн у трансформації світ-системи», представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає предметному полю спеціальності 052 Політологія.

Дисертація складається з вступу, трьох розділів, які включають в себе загалом 5 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг дисертації складає 230 сторінок, із яких основний текст складає 176 сторінок. Список використаних джерел налічує 239 найменувань на 25 сторінках та додатки на 7 сторінках.

У вступі наведено дані про актуальність дослідження, певний зв'язок роботи з науковими програмами, визначено мету та завдання, об'єкт та предмет дослідження, обгрунтовано наукову новизну отриманих результатів та їх практичну значущість, наведено відомості про апробацію результатів дисертаційного дослідження та перелічено наукові публікації автора за темою дисертації.

Структура дисертаційного дослідження логічно вибудована відповідно до мети, завдань і дослідницької проблематики та охоплює три основні розділи, що розкривають феномен світових воєн у контексті трансформації світ-системи.

У *першому розділі* – «Теоретико-методологічні засади дослідження феномена світової війни як фактора трансформації світ-системи» –

здійснюється глибоке теоретичне обґрунтування дослідження. Підрозділ 1.1 аналізує історико-теоретичні підходи до вивчення процесів світ-системної трансформації, висвітлює основні наукові напрямлення, концепції та підходи до розуміння сутності сучасних глобальних перетворень. У підрозділі 1.2 подано методологічні основи дослідження, включаючи елементи світ-системного аналізу, порівняльно-історичний метод, а також авторський підхід до аналізу військових конфліктів як системоутворюючих факторів.

Другий розділ – «Світові війни як чинник зміни світопорядків та трансформації світ-системи» – має аналітично-історичний характер. Цей розділ присвячений розкриттю механізмів впливу світових війн на глобальні політичні структури. У підрозділі 2.1 докладно розглянуто співвідношення понять «світ-система», «світопорядок» та «світова війна», що дозволяє визначити роль великих війн у фазових змінах глобального устрою. Підрозділ 2.2 зосереджено на аналізі історичних прикладів зміни світопорядків у результаті світових конфліктів, починаючи з Нового часу до ХХІ століття.

Третій розділ – «Міжнародний мир як глобальна проблема ХХІ століття: світ-системний аспект» – має прогностичну спрямованість. Підрозділ 3.1 досліджує геополітичні виклики пострадянського періоду, фіксуючи регіональні та глобальні ризики нового світоустрою. Підрозділ 3.2 присвячено розгляду російсько-української війни як ключового конфлікту сучасності, якій виступає тригером поглиблення глобальної світ-системної кризи.

Висновки узагальнюють результати дисертаційного дослідження, відображають реалізацію завдань та пропонують модель взаємозв'язку між світовими війнами та трансформацією світ-системи.

У роботі показано, що світ-система, на відміну від загальної системи міжнародних відносин, є хронотопним явищем, локалізованим у просторі та часі. Відзначено, що світ-система протягом історії видозмінюється відповідно до дії закону «виклику та відповіді» (А. Тойнбі), циклів М. Кондратьєва, «сторічних» циклів Ф. Броделя, структуруючи політичну систему світових відносин у вигляді ієрархії: центр – напівпериферія – периферія.

Автор підтверджує це за допомогою хроноскопії світових війн: Тридцятирічної (1618-1648), серії Наполеонівських війн (1803-1815), «Великої» війни (1914-1918), Другої світової війни (1938-1945), «Холодної» (1946-1991) світової війни (із залученням до неї широкого кола глобальних акторів, представників «оксидентальної» (західної) та «орієнтальної» (східної) сукупності держав).

Водночас, автор не знімає з порядку денного формулу І. Канта про «Вічний мир». Ця формула, на думку автора, має шанси для реалізації, але при вирішенні головного завдання: реконструкції існуючого світопорядку на засадах збалансованої, справедливої та раціональної кооперації. Сьогодні це стосується не лише відносин між окремими державами, а й між цивілізаціями загалом.

Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових та професійних виданнях. Результати дисертаційного дослідження представлені у 10 публікаціях, із яких 6 опубліковано у наукових фахових виданнях групи Б з політичних наук, а ще 4 – у матеріалах науково-практичних конференцій, що свідчить про достатній рівень наукової активності дисертанта.

Публічна презентація результатів дослідження демонструє рівень залучення здобувача наукового ступеня в професійний політологічний дискурс. Апробація положень дисертації підтверджує авторську самостійність у викладі матеріалу та формулюванні результатів дослідження.

Питання та зауваження до дисертації. Викликає безумовний інтерес авторська характеристика світопорядку, що склався після «Холодної» війни як «іллегального». Тобто такого світопорядку, який не узаконений в офіційних документах та міжнародних протоколах. Це безумовно свідчить про новизну роботи.

Однак автору, на наш погляд, було б доцільно більш ґрунтовно відповісти на два питання: по-перше, чому цей «іллегальний» світопорядок виявився однією з головних причин російсько-української війни, і, по-друге, за яких умов цей порядок може стати легальним.

По-третє, погоджуючись із загальним висновком дисертанта щодо прогнозу основних варіантів подальшої трансформації світ-системи на основі школи І. Валлерстайна, дисертант додає варіабельності світ-системних перетворень новими положеннями, серед яких зазначається «еко-фашизм» (з його відвертим поділом на «еліту», що монополює розпоряджання природними ресурсами та натовп «плебсу», життя, потреби та думки якого перебувають під жорстким і тотальним контролем «верхів» (Висновки до роботи, с.194). Хотілося б дізнатися думку дисертанта щодо перспектив такого розвитку подій в світовому просторі, та можливо, регіонів, в яких така загроза є найбільш реальною.

Висновок. Висловлені зауваження не впливають на загальне позитивне враження від цієї роботи, не зменшують її наукової новизни та практичного значення. Дослідження ролі світових воєн як ключового чинника формування нових політичних, економічних та політико-правових моделей глобального світу є дуже актуальним у контексті сучасної кризи безпеки в усьому світі. Результати дисертаційного дослідження становлять наукову та практичну цінність як для дослідників, які професійно займаються проблемами міжнародної безпеки, конфліктології та глобального управління, так і для практиків, зацікавлених у формуванні довгострокових політичних стратегій, у запобіганні масштабних конфліктів та при вивченні динаміки сучасного глобального політичного процесу в умовах світ-системної кризи.

Дисертація Хаміда Фуада Халіля «Фактор світових війн у трансформації світ-системи» є самостійною (високий ступінь оригінальності підтверджений довідкою з наукової бібліотеки) та завершеною науковою роботою, що містить сукупність нових результатів, значущих для розвитку політичної науки. Дисертація відповідає вимогам наказу МОН України № 40

від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (з наступними змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради установи вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора від 12.01.2022 року (у редакції від 08.05.2024 року), а її автор Хамід Фуад Халіль заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент

Доктор політичних наук, професор,
проректор з наукової роботи
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

Ганна МУЗИЧЕНКО